

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ شوشتر

از ویرایش اسلام تا پایان حکومت خاندان سادات مرعشی

۹۸۵-۱۷۰۵ ق

تألیف:

دکتر علی بحرانی پور

مسعود ولی عرب

نشر فراوا

مرشنامه	: ولی عرب، مسعود. ۱۳۶۷.
عنوان و پدیدآور	: تاریخ شوشتر از ورود اسلام تا پایان حکومت خاندان سادات مرعشی / تالیف مسعود ولی عرب، علی بحرانی پور
مشخصات نشر	: اهواز: ترآوا، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۸ص: مصور(بخشی رنگی). نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۷-۰۰۰-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: مرعشی(خاندان)
موضوع	: شوشتر -- تاریخ -- پس از اسلام، ۱۲-۹۸۵ق.
شناسه افزوده	: بحرانی پور، علی، ۱۳۴۳ -
بندی کنگره	: CS۱۴۱۹/م۴۲ ۱۳۹۲
رده بندی دیویی	: ۹۲۹/۲۰۹۵۵
شماره کتابخانه ملی	: ۳۳۱۴۵۰۳

نام کتاب: تاریخ شوشتر از ورود اسلام تا پایان حکومت خاندان سادات مرعشی

مولف: دکتر علی بحرانی پور / مسعود ولی عرب

عکس روی جلد: مهرداد مینایی

طرح روی جلد: هادی مدرسنیا

ناشر: ترآوا

شماره‌ی نشر: ۲۶۱

نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: مدیران

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۷-۰۰۰-۲

قیمت: تومان

نشر ترآوا: اهواز - کیانپارس - خیابان نهم غربی - پلاک ۱۲۸

نمابر: ۰۶۱۱۳۳۸۳۷۲۴ همراه: ۰۹۱۶۱۱۳۶۷۸۵

Taravapublication@yahoo.com

www.tarava.com

حق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: پیدایش مراکز تمدنی در شوشتر
۱۳	۱-۱) موقعیت و حدود جغرافیایی شوشتر
۱۴	۲-۱) اکوسیستم شوشتر
۱۵	۳-۱) جنبه تسمیه شوشتر
۱۶	۴-۱) جنبه‌های تاریخی شوشتر
۱۸	۵-۱) شهرهای تاریخی «دستووا» در شوشتر
۱۹	۱-۵-۱) واژه‌های مکان شناختی در شهر دستووا
۱۹	۲-۵-۱) ادبیات تاریخی دستووا
۲۰	۳-۵-۱) شهر تاریخی «سکر» در منطقه شوشتر
۲۱	۶-۱) نگاهی گذرا به تاریخ پیش از اسلام شوشتر
۲۷	فصل دوم: شوشتر در دوره اسلامی و تبادلات مرکز خلافت اسلامی
۲۷	۱-۲) فتوحات اسلامی و اهمیت فتح شوشتر
۲۸	۲-۲) هرمان و فرمانروای او در خوزستان
۲۹	۳-۲) چگونگی فتح شوشتر توسط ابوموسی اشعری
۳۱	۴-۲) شوشتر در عهد خلفای اموی و عباسی
۳۳	۵-۲) تضاد حاکمیت معنوی و سیاسی شوشتر در زمان یعقوب لیث
۳۴	۶-۲) بحران‌های سیاسی شوشتر تحت تاثیر شورش زنگیان
۳۵	۷-۲) شوشتر و کشمکش‌های سیاسی خاندان آل بویه برای تصاحب آن
۳۶	۸-۲) شوشتر دستخوش رقابت امرای محلی "برسقی" و "شمله" سال ۵۵۰ هـ
۳۹	فصل سوم: بررسی تحولات سیاسی شوشتر از دوره ایلخانان تا پایان حکومت مرعشیان سال ۹۸۵ هـ ق
۳۹	۱-۳) آشفتگی‌های سیاسی شوشتر در زمان یورش مغول
۴۱	۲-۳) شوشتر در دوران رویارویی خوارزمشاهان و خلافت عباسی تا سلطه مغولان
۴۳	۳-۳) دست به دست شدن حاکمیت شوشتر در دوره خاندان‌های آل مظفر و آل جلایر

- ۴۹ (۴-۳) تاثیر ویرانگری‌های تیمور در رکود اقتصادی شوشتر
- ۵۰ (۵-۳) روی کار آمدن حکومت خاندان سادات مرعشی شوشتر
- ۶۹ فصل چهارم: عوامل تداوم در تاریخ شوشتر
- ۶۹ (۱-۴) حیات اقتصادی شوشتر در دوره اسلامی
- ۶۹ (۱-۱-۴) نیشکر شوشتر
- ۷۰ (۲-۱-۴) میوه شوشتر
- ۷۲ (۳-۱-۴) محصولات مهم شوشتر
- ۷۲ (۱-۳-۱-۴) دیبای شوشتر
- ۷۴ (۴-۱-۴) صنایع دستی
- ۷۴ (۱-۲-۱-۴) تجارت در شوشتر
- ۸۰ (۱-۳-۱-۴) حیات فرهنگی شوشتر در دوره اسلامی
- ۸۰ (۲-۱-۴) عرفان و تصوف در شوشتر
- ۸۰ (۳-۲-۴) سبک زندگی در شوشتر
- ۸۲ (۳-۲-۴) شیخان و سادات در شوشتر
- ۸۴ (۴-۲-۴) شیخ شمس الدین گاجشم
- ۸۴ (۳-۴) فقه و اجتهاد در شوشتر
- ۸۴ (۱-۳-۴) امام موسی شرف الدین بستری
- ۸۵ (۲-۳-۴) قاضی نورالله شوشتری
- ۸۷ (۳-۳-۴) مولانا عبدالله شوشتری
- ۸۸ (۴-۳-۴) سید نعمت الله جزائری
- ۸۹ (۴-۴) ادب و شعر در شوشتر
- ۸۹ (۱-۴-۴) ابوالعلاء بستری
- ۸۹ (۲-۴-۴) مولانا رازی شوشتری
- ۹۰ (۳-۴-۴) مولانا قوسی شوشتری
- ۹۰ (۴-۴-۴) مولانا نیازی شوشتری
- ۹۱ (۵-۴-۴) مولانا محمود حلمی شوشتری
- ۹۱ (۶-۴-۴) حکیم وفایی شوشتری
- ۹۲ (۷-۴-۴) شباب شوشتری
- ۹۳ (۵-۴) علم هیئت و نجوم

۹۷	فصل پنجم: هنر و معماری در شوشتر
۹۷	۱-۵) یادمان‌ها در شوشتر
۹۷	۵-۱-۱) موسیقی شوشتر
۱۰۰	۵-۱-۲) آداب و رسوم مراسم عروسی در شوشتر
۱۰۱	۵-۲) استحکامات نظامی شوشتر
۱۰۱	۵-۲-۱) قلعه سلاسل
۱۰۴	۵-۲-۲) پل شادروان
۱۰۵	۵-۲-۳) نهر داریون (نهر داریان)
۱۰۶	۵-۲-۴) بند شوشتر
۱۰۷	۵-۲-۵) آبپاشی‌های سیکا
۱۰۸	۵-۲-۶) تونل‌های انتقال آب
۱۰۹	۵-۲-۷) پل دوپلگون
۱۰۹	۵-۲-۸) چهار تاقی (نمازخانه)
۱۰۹	۵-۲-۹) تخت قیصر
۱۱۰	۵-۲-۱۰) پل لشکر
۱۱۱	۵-۲-۱۱) کلاه فرنگی
۱۱۱	۵-۲-۱۲) بندماهی بازان
۱۱۲	۵-۳) حصارهای شوشتر
۱۱۲	۵-۴) آثار تاریخی شوشتر
۱۱۲	۵-۴-۱) مسجد جامع شوشتر
۱۱۴	۵-۴-۲) آرامگاه‌ها، قدمگاه‌ها، و مقام‌های شوشتر
۱۱۴	۵-۴-۳) امامزاده عبدالله شوشتر
۱۱۵	۵-۴-۴) براءبن مالک
۱۱۷	فصل ششم: تاریخ اجتماعی و فرهنگی شوشتر
۱۱۷	۶-۱) بومیان شوشتر به عنوان عناصر تداوم در جمعیت
۱۱۷	۶-۱-۱) شوشتری‌ها
۱۱۸	۶-۲) مهاجران به عنوان عناصر تحولات جمعیتی
۱۱۸	۶-۲-۱) ترک‌ها

۱۱۹	۶-۲-۲) گرجی ها
۱۲۰	۶-۲-۳) بختیاری ها
۱۲۰	۶-۲-۳-۱) چهارلنگ بختیاری
۱۲۰	۶-۲-۳-۲) هفت لنگ
۱۲۰	۶-۲-۴) اعراب
۱۲۰	۶-۲-۴-۱) آل کثیر
۱۲۱	۶-۲-۴-۲) بنی کعب "آل کعب"
۱۲۱	۶-۲-۴-۳) بنی طرف
۱۲۱	۶-۳) فرهنگ
۱۲۱	۶-۳-۱) گویش و ادبیات محلی
۱۲۴	۶-۳-۱) ضرب المثل های شوشتر
۱۲۸	۶-۳-۱) آلهای سنتی شوشتر
۱۲۹	۶-۴) بافتن شوشتر
۱۲۹	۶-۴-۱) خانه های شوشتر
۱۳۰	۶-۴-۲) محلات شوشتر
۱۳۱	۶-۴-۳) مذهب شوشتر
۱۳۳	۶-۵) دهستان های شهرستان شوشتر
	ضمیمه ها
۱۳۵	نمودارها
۱۴۲	منابع
۱۵۱	تصاویر

در یک پژوهش تاریخی، کلیه عناصر و عوامل اقلیمی، جغرافیایی، نژادی، تاریخی و فرهنگی مورد توجه بوده و هر کدام از این عوامل ایفاگر نقشی حیاتی است، لذا برای یک مطالعه تاریخی در هر زمان و برهه‌ای ناگزیر به مطالعه کلیه ویژگی‌های مختلف یک جامعه و شرایط شکل‌گیری آن هستیم. در این پژوهش نیز سعی بر آن است تا با پرداختن به تمامی شرایطی که موجبات رونق شوشتر را در ایران بعد از اسلام فراهم ساخته است به ویژگی‌های تاریخی، اقتصادی، مذهبی و فرهنگی این شهر در گذر زمان پی ببریم.

شوشتر، شهری تفریحی از دژ و بازار بوده است. قلعه‌ای که جهت گیری سیاسی ویژه داشته است و بازاری که در راستای اقتصادی معین، گام بر می‌داشته است. بازارشهر، دو نقش همزمان داشته است. هم میدان مشق نظامی و شورای نظامی بوده است و هم مکانی برای مبادله اقتصادی میان کناران این شهر بوده است.

پیوند میان قلعه نظامی و مجموعه اقتصادی، امر پیچیده‌ای است اما همواره در شکل و ترکیب شهر نقش بسیار مهم و ضروری برده است.

در اراضی شهری، مناطق کشتیرانی، محل باطن رودخانه‌ها، امکان رشد و تحول بی‌نظیری وجود داشته است چنین شهرهای جاافتاده تجارت و قدرت سیاسی داشته‌اند. باید اشاره نمود که یکی دیگر از عوامل موثر در شکوفایی و تحول گوناگون در شوشتر، اقتدار سیاسی - نظامی گروهی بوده است که با حکومت آنان، بنیان شهر رشد شهری روی داده است.

شوشتر، شهری بلند آوازه، با ارزش‌های والای انسانی است، با آگاهی اهل دانش و مذهبی، و طبیعتی زیبا و با صفا، در شمال استان خوزستان قرار دارد. شوشتر شهر آسمانی روان، شهر آبشارها، شهر بندها و پل‌ها و رودخانه هاست. شهری هم نام شوش، در المومنین شوشتر، تاریخ بسیار پر فراز و نشیبی دارد. احوال دانشمندان و فقیهان و عارفانش، شهره عالم بوده است.

مولفین، کتاب را به شش فصل تقسیم نموده‌اند که فصل نخست آن، به پیدایش مراکز

تمدنی در شوشتر اختصاص یافته است. در فصل دوم، به تاریخ شوشتر در دوره اسلامی و ارتباط آن با مرکز خلافت اسلامی پرداخته‌ایم.

در فصل سوم این کتاب، به بررسی تحولات سیاسی ولایت شوشتر از دوره ایلخانان تا پایان حکومت مرعشیان در سال ۹۸۵ ه.ق اشاره شده است و در فصل چهارم، حیات فرهنگی شوشتر در دوره اسلامی و مکتب عرفانی شوشتر و فقیهان و ادیبان شوشتر را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

در فصل پنجم، عوامل یادمان‌های شوشتر را مورد توجه و تاکید قرار داده‌ایم و در فصل ششم به تاریخ اجتماعی شوشتر پرداخته‌ایم.

در این کتاب ضمن پرداختن به اوضاع سیاسی، اجتماعی، نظامی، اقتصادی و... شوشتر در دوره اسلامی، نگارش کرده، که شیده است به سوالات ذیل پاسخی مناسب ارائه نماید.

شوشتر به واسطه تاریخ، اقلیمی و جغرافیایی دارای چه شرایطی است که موجب اهمیت آن در دوره اسلامی شده است.

به نظر می‌رسد معرفی چند منبع مهم که از آنها استفاده کرده‌ام، در این جا ضروری باشد، این منابع عبارتند از:

مجالس المؤمنین :

یکی از مهمترین آثار قاضی نورالله شوشتری است که آن را، در سال (۱۰۱۳ ه.ق) نگاشته است. قاضی نورالله شوشتری از مؤلفان معروف تاریخی و عربی در سده دهم و آغاز سده یازدهم هجری است. کتاب مجالس المؤمنین، یکی از مشهورترین آثار ارزشمند او درباره‌ی تشیع است که به زبان فارسی نگارش شده است. نثر آن کتاب ساده و روان است. از دیگر آثار قاضی نورالله شوشتری که در این کتاب استفاده شده است، کتاب احقاق الحق، نام دارد که به زبان عربی تألیف شده است و در واقع، ردیه‌ای بر کتاب ابطال الباطل روزبهان خنجی اصفهانی است.^۱ در فصل‌های سوم و چهارم این کتاب، از این منبع استفاده کرده‌ام.

۱- عزیز الله بیات، شناسایی منابع و مآخذ تاریخ ایران، چاپ چهارم، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۸، صص ۲۸۵-۲۸۴

فردوس در تاریخ شوشتر:

تألیف علاءالملک پسر دانشمند قاضی نورالله شوشتری، استوی در حدود ۱۰۴۶ ه.ق درگذشت. فردوس در تاریخ شوشتر، تاریخچه ایست برای شوشتر و تذکره ایست برای بعضی از مشاهیر این شهر که در زمان حیات مؤلف می‌زیستند. این کتاب اگر چه از نظر ظاهر، کم حجم و کوچک به نظر می‌رسد اما از جهت معنی بسیار بزرگ است زیرا شرح بسیاری از شعرا و علمای شوشتر را بیان می‌کند که در منابع تاریخی دیگر، اشاره‌ای به آن‌ها نشده است خصوصاً اطلاعات جالبی از شرح حال پدربزرگوار خود قاضی نورالله شوشتری داده و همچنین به مرفق خانان سادات مرعشی شوشتری می‌پردازد.^۱ در فصل‌های سوم و چهارم و پنجم، کتاب این اثر استفاده نموده‌ام.

تذکره شوشتر:

مشهورترین اثر سید عبد الله جزایری در سادات نوریه شوشتر است. این کتاب، ۴۷ فصل دارد و حوادث شوشتر، از آغاز تاریخ شوشتر تا سال ۱۱۷۳ ه.ق را شامل می‌شود. تذکره شوشتر، ویژگی‌های دیگری نیز دارد که از جمله، فتنه‌گری‌های بعضی از اقوام و طوایف اشاره کرده و نقش آنان را در تحولات تاریخی شوشتر، آشکار می‌سازد. علاوه بر این‌ها، نام بسیاری از آثار و بناهای تاریخی شوشتر را بیان می‌کند و تألیف آن، بعضی از آن‌ها، در گذر زمان از بین رفته‌اند.^۲ در سراسر کتاب از این منبع بهره برده‌ام.

تحفة العالم:

تألیف میرعبد اللطیف شوشتری، از نوادگان سید نعمت الله جزایری و سادات نوریه شوشتر و برادر زاده سید عبدالله جزایری مؤلف تذکره شوشتر است، سفر نامه آن، حاوی

۱- علاءالملک شوشتری مرعشی الحسینی، فردوس در تاریخ شوشتر و برخی از مشاهیر آن، مقدمه و تصحیح و تعلیق، میرجلال الدین ارموی محدث، چاپ اول، تهران، چاپخانه بهمن، ۱۳۵۲ مقدمه ص ۱۵

۲- سیدعبدالله جزایری شوشتری، تذکره شوشتر، مقدمه و تصحیح مهدی کدخدایی طراحی، چاپ اول اهواز، تیراوا، ۱۳۸۸،

نکات تاریخی جغرافیایی، شعر و ادب فارسی، شرح احوال خویش و دیگر مشاهیر خاندان جزائری است. مؤلف اثر خود را، در سال ۱۲۱۶ ه.ق. به پایان برده و ظاهراً در سال ۱۲۱۹ ه.ق. ذیلی به نام «ذیل التحفه» بر آن افزوده است اما موفق به اتمام آن نشده است. مؤلف، بر آن بوده تا اوضاع شوستر و برخی از محاسن اجداد خود را شرح دهد. میرعبداللطیف شرح کتاب خود را، از ابتدای تاریخ شوستر آغاز و تا سال ۱۲۱۹ (ه.ق) به پایان می‌برد.^۱ در فصل‌های سوم، چهارم، و ششم، بیشترین استفاده را از این منبع نموده‌ام. در پایان لازم می‌دانم تشکر و قدردانی فراوان خود را از جناب دکتر علی بحرانی پور که با سهیم‌های بسیار ارزنده خود راهگشای تدوین این کتاب بوده‌اند و همچنین از جناب دکتر حداد که در به سامان رساندن این کتاب مشاوره ارزنده‌ای بودند، ابراز دارم. همچنین از آقای محمد علی شرف‌الدین و محمد حسین سخایی که اطلاعات جامع و ارزشمندی دربارهٔ تاریخ شوستر در اختیار نگارنده گذاشته‌اند، کمال تشکر را دارم. و از تمام عزیزانی که همکاری لازم با نگارنده داشته‌اند سپاسگزاری می‌کنم.

مسعود ولی عرب

۱- میرعبداللطیف خان شوشتري، تحفه العالم، به اهتمام صمد موحد، چاپ اول، تهران، کتابخانه، طهوری، ۱۳۶۴، ص ۱۱